
Ivan Mačák

O potrebe spoznávať pravdu a obnovovať poriadok

Autor v svojom príspevku opozarja, da pri raziskovanju ljudske umetnosti ne gre le za romantične razlage, temveč tudi za intuitivno potrebo po spoznanju resnice in po obnavljanju reda. Poskuša opredeliti pojma komunikacija in kultura.

In his article the author argues that romantic explanations are not the only option in the research of folk art; there is also an intuitive need to learn the truth and to restore order. He attempts to define the concepts of communication and culture.

Úvod

V nasledujúcich poznámkach chcem povedať, že záujem o dokumentáciu a ochranu prejavov ľudového umenia nepodnecuje len nejaké romantické nadšenie, ale vyviera z intuitívne pocitovanej potreby spoznávať pravdu a obnovovať poriadok. Aby som túto myšlienku mohol zrozumiteľnejšie vyjadriť, musím najskôr naznačiť ako chápem pojmy »KOMUNIKÁCIA« a »KULTÚRA«.

Pojem KOMUNIKÁCIA obvykle zužujeme z viacerých existujúcich foriem na verbálnu komunikáciu. Len zriedka si spomenieme povedzme na »komunikáciu«, ku ktorej dochádza prostredníctvom umeleckých prejavov. A ak niekedy v súvislosti s pôsobením umeleckých prejavov aj hovoríme o komunikácii, nezdržujeme dostatočne jej špecifiká. Nehovoríme napríklad o tom, že je to »komunikácia« iného druhu, že »umelecké diela« reflektujú predstavu o svete v podobe celku usporiadaných výrazových prostriedkov. Zdá sa, že v kultúre existujú dve základné formy komunikácie. Ak ich chceme pochopiť je potrebné rozlíšiť priestor »tu« (priestor, ktorý nás obklopuje) od priestoru »tam« (priestor »akoby«, ktorý len tušíme a v ktorom sa odohrávajú naše duchovné aktivity). Rozlíšenie týchto priestorov má v hľadiska komunikácie kľúčový význam. V priestore »tu« – ktorý by sme mohli nazvať aj priestorom profánnym – viedla človeka potreba dorozumievania sa ku vzniku bežnej každodennej komunikácie narábajúcej s jednotlivosťami v rovine praxe. V priestore

»tam« – ktorý by sme mohli nazvať aj priestorom sakrálnym – človek nekládol dôraz na vypovedanie jednotlivostí, ale reflektoval v ňom pocitovaný celok – akoby tušeným predstavám božstiev niekedy na úsvite dejín chcel adresovať to najzávažnejšie, čo dokázal duchovne obsiahnuť. Na rozdiel od obradov adresovaných božstvám, ktoré súvisia s potrebou človeka zjednocovať sa s najobecnejšou pravdou, majú umelecké prejavy ľudskejší rozmer: niektoré nás síce povznášajú do závrtných výšin a môže sa nám zdať, že v týchto výšinách už prekračujeme dimenziu dostupnú nášmu nazeraaniu, ale primeranejšie by bolo, keby sme umelecké prejavy považovali za formu reflexie človeka samého – odraz jeho dosiahnutých poznatkov. Prejavy v sakrálnom priestore sa dopĺňajú: náboženské obrady umožňujú, aby sa naša duša uvádzala do súladu s božstvom, s božstvami, s Bohom, s vesmírom - obrazom absolútnej pravdy a umelecké prejavy rôzneho druhu (a možno aj iné formy komunikácie v tomto priestore) uvádzajú do súladu našu dušu so svetom ktorý nás obklopuje - dávajú nás do súladu s obrazom spoznanej pravdy.

Keby sme charakteristiky pojmu KULTÚRA chceli obmedziť na to najdôležitejšie, mohli by sme povedať, že kultúra určitého spoločenstva je komplexný, viac úrovňový systém, ktorý umožňuje premenu človeka z bytosti biologickej na bytosť duchovnú. Z hľadiska fungovania sa kultúra chová ako »živý organizmus«, ktorý prekrýva aktivity jednotlivcov. Môžeme si ju predstaviť aj ako »cestu«, ktorá nás vedie od minulosti do budúcnosti. Metaforou »živý organizmus« naznačujeme jednotu kultúry. Pre kultúru, ako aj pre každý živý organizmus, je mimoriadne dôležité »vykročenie« a prvé »úseky« cesty. Ďalšie úseky sa s tými prvými musia spájať a musia rozvíjať to, čo bolo na počiatku. Preto je taká dôležitá počiatočná artikulácia prejavov kultúry. Je možno dôležitejšia, ako najvýznamnejšie tvorivé činy – »mlníky«, ktoré lemujú jej ďalší vývoj a o ktorých sa povinne učia deti v školách.

Kultúra ako »živý organizmus« nie je niečo náhodné. Tušíme, že vyrastá z tej istej logiky, ktorou sa riadi celá príroda. Naznačujú to aj pojmy, ktoré pre jej označenie použil napríklad J.G. Hegel hovoriac o »objektívnom duchu«, P. Sorokin spomínajúc »zmysluplnú nadorganickú činnosť« a predovšetkým P.T. de Chardin, keď kultúru nazval »noosférou«. Chápanie kultúry ako niečoho objektívneho, nadorganického, alebo dokonca chápanie kultúry ako novej dimenzie vesmíru naznačuje, že »systémy duchovných štruktúr« sú v súlade so »systémami štruktúr materiálnych«.

Základom kultúry sú siete symbolov. Keď E. Cassirer hovoril, že sieť symbolov sa stáva čoraz jemnejšou a zároveň pevnejšou mal pravdepodobne na mysli prehĺbovanie ich systémového prepojenia. »Tkáčsky stav«, na ktorom sa vytvárali tieto jemné a pevné siete komplementarity symbolov bol úzko spojený s mechanizmami zabezpečujúcimi fungovanie, inováciu, i zjednocovanie nových prvkov kultúry do štruktúry celku.

Z povedaného vyplýva, že kultúrne procesy sa najčastejšie spájajú s tendenciami, ktoré už preukázali svoju úspešnosť. Napriek tomu v nieh dochádza k zmenám. Je paradoxné, že tieto zmeny sú podnecované predovšetkým racionálnymi poznávacími procesmi (paradoxné je to vzhľadom k dôsledkom pôsobenia racionálneho poznávania – spomeňme len súčasný stav duchovného marazmu, alebo bezohľadné drancovanie prírodného prostredia v ktorom žijeme). Analytickú schopnosť nášho mozgu však nemôžeme zastaviť ani obmedziť. Jeho činnosť spôsobuje, že spoznávanie nových štruktúr sveta sa neustále rozširuje a vznikajú stále nové podnety, ktoré treba zjednocovať do novej predstavy sveta. Možno práve toto naznačuje obrazne Biblia v súvislosti s »vyhnaním z raja«. Trest, ktorý človeka postihol za neposlušnosť spočíva

asi v tom, že »v pote tvári« hľadá vlastnú predstavu o svete v ktorom žije. V tomto snažení mu spôsobuje ťažkosti, že racionálne poznávanie sústreďujúce sa na čiastkové problémy nevie integrovať do »celku«. Aby racionálne podnety mohli nadobudnúť podobu primeranejšiu ľudskému pochopeniu, musia sa transformovať do priestoru sakrálneho. Aj do systémov kultúry sa nové predstavy o svete môžu pretavovať len v podobe akéhosi »celku« – v podobe »zhumanizovaného poznania«. Ak má kultúra mechanizmy jej fungovania oslabené a nové poznatky sa netransformujú do podoby pre ňu akceptovateľnej, nevytvára sa potrebná spätná väzba, vtedy hovoríme o »kríze kultúry«.

Kultúra nie je statická, ale je stabilná. Spôsob, ako si »zabezpečuje« svoju stabilitu je tajomstvom jej fungovania. Niečo z tohto tajomstva však tušíme. Napríklad tušíme, že nové podnety, ktoré prináša racionálne spoznávanie sveta, sú v každej fungujúcej kultúre najskôr podrobené skúmaniu, kritike a obozretnému zvažovaniu, či môžu byť začlenené do existujúceho systému – či nenarušia jeho bezpečnosť a stabilitu. Na procese vytvárania stability kultúry sa významným spôsobom podieľa predovšetkým komunikácia v sakrálnom priestore (možno preto, lebo táto komunikácia sa môže dotýkať aj psychofyzických dispozícií ľudí – vrátane ich emócií). Keď »mechanizmy kultúry« rozhodnú o prijatí nových podnetov, »spúšťajú sa« procesy pri ktorých sa nové podnety zjednocujú s ostatnými prvkami kultúry. A až keď sa nové podnety zjednotia v celom systéme kultúry stávajú sa jej organickou súčasťou. Netreba vari zvlášť zdôrazňovať, že nové podnety pri spomínanej transformácii nadobúdajú špecifický kolorit tej kultúry, v ktorej sa proces odohráva.

O potrebe pravdy a poriadku

Súlad každého organizmu samého so sebou a s prírodným prostredím je existenčnou podmienkou jeho prežitia. Na nižšej úrovni organizmov tento súlad zabezpečujú elementárne biologické funkcie. Pre »prírodného« človeka pri obnovovaní poriadku kdesi na začiatku možno stačilo, keď sa dotkol »pravdy prírody« vo svojom vnútri a zladil sa s ňou. Pre »kultúrneho« človeka, ktorý je ako slimák existenčne prepojený na súžitie so »stavbou« svojho neustále sa meniaceho a rozflahlého duchovného sveta to už nestačí. Takýto človek sa musí zosúladiť s »pravdou prírody«, ktorú tuší prostredníctvom najspodnejších úrovni podvedomia, ako aj so »spoznanou pravdou o prírode«, ktorú uchováva vo svojej kultúre. Musí zladit' »pravdu prírody« s »pravdou kultúry«.

Povedali sme, že človek sa nemôže dotýkať pravdy keď vníma len reťazenie poznávacích procesov a neustálych zmien, lebo sú zamerané na čiastkové problémy. Iba vtedy, keď ich uzrie v podobe celku dostupného ľudskému pochopeniu (napríklad v podobe umeleckého diela), môže »nasýtiť« svoju túžbu po poriadku a usporiadaní. Dalo by sa to povedať ešte presnejšie: len vtedy ak na základe komunikačných prejavov, ktoré poskytuje sakrálny priestor, vytuší »celok« v podobe vlastnej imaginácie, môže pochopiť to, čo okolo neho prebieha a môže sa zosúladiť so svojim prostredím. Nutnosť »povzniesť sa« nad menlivosť názorov na svet, primeraným spôsobom »zazrieť« dosiahnuté poznanie a zosúladiť sa s ním sa stalo v živote človeka existenčnou nevyhnutnosťou.

Zdá sa, že fungujúca kultúra je skutočne »novou dimenziou vesmíru« s nekonečnou rozmanitosťou a nepredstaviteľnou hĺbkou jeho reflexie. Preto úsilie spojené s formo-

vaním kultúry možno porovnať k stavbe, ktorá si vyžaduje mimoriadne »statické« zabezpečenie. Každá »tehlička« vyjadrujúca nadobudnuté poznatky musí mať také vlastnosti, aby sa mohli v budúcnosti rozvíjať. Zisťujeme, že elementárne systémy »primitívnych kultúr« anticipovali možnosti vlastného rozvoja. Človek dokázal vytvoriť tento dokonalý mechanizmus – môžeme si ho predstavovať aj ako dômyselný proces stavby – len vďaka súladu symbolov s logikou prírodného sveta. Stavby rôznych kultúr, ktoré ľudstvo buduje už tisíročia, sú nepredstaviteľne rozmerné, zložité a »stoja« len vďaka tomu, že ich základy vyrastali z tej istej logiky, ktorá stojí v pozadí formovania vesmíru. Hoci nevieme, ako život vytvára z anorganického stavu organické komplexity, je podľa K. G. Junga možné, že bezprostredne zažívame to, ako to robí pýché.

Základným predpokladom stability kultúrnych systémov sú návraty do minulosti, návraty ku »koreňom«. Spomenuli sme, že kultúra »vyrastá« zo sietí symbolov, ktoré majú viaceré významové polohy. Môžeme ich chápať ako podnety pre individuálne asociatívne reflexie. Staré tvary symbolov – či už v podobe slovnej, zvukovej, alebo obrazovej – sú preto kľúčom k dešifrovaniu ich pôvodných významov. Keďže symboly sú stavebnými prvkami kultúry, potom návraty do minulosti sú o to dôležitejšie, o čo viac sa už stavba kultúry z pôvodného základu rozrástla. Vzhľadom na viacznačnosť symbolov a možnosti ich rozličného asociatívneho pochopenia je nevyhnutné, aby sme sa pri všetkých našich »stavebných prácach« zvelaďujúcich náš »palác kultúry« vracali späť a aby sme kontrolovali, či naše zámery sú stále v súlade so »stavebným materiálom«, ktorý leží v jeho základoch.

Prejavy ľudového umenia majú podobný význam ako archetypy a mýty, lebo – ako povedal K. Kerényi – privádzajú nás k živému zárodku našej celistvosti. To je asi hlavná príčina toho, prečo venujeme pozornosť prejavom ľudového umenia. Intuitívne sme vytušili, že každá kultúra môže fungovať, môže nám pomáhať obnovovať poriadok, môže nám pomáhať pochopiť pravdu a rozvíjať našu duchovnosť, ale iba vtedy, ak sa rozlety kultúr budú uzemňovať návratmi k jej pôvodným podobám.

Povzetek

O potrebi po spoznavanju resnice in obnavljanju reda

Avtor v svojem prispevku opozarja, da pri raziskovanju ljudske umetnosti ne gre le za romantične razlage, temveč tudi za intuitivno potrebo po spoznavanju resnice in po obnavljanju reda. Dalje poskuša opredeliti pojma *komunikacija* in *kultura*.

Pri *komunikaciji* se misli predvsem na besedno komunikacijo in redkeje na umetniške pojave. Obstajata dve vrsti komunikacije. Če ju hočemo razumeti, je treba razlikovati med »tu« – to je prostor, ki nas obkroža, lahko se imenuje profani prostor, in »tam«, ki se lahko imenuje tudi »sakralni – duhovni prostor«. Kultura je »živ organizem«, predstavlja pa tudi »pot«, po kateri se pride do »izvira« nekega pojava. Kultura ni statična, vendar je stabilna. »Kulturen« človek mora spoznati »resnico o naravi« in jo primerjati z »resnico o kulturi«.